

בביאור דין תוך כדי דיבור בהקדש

א. סתירה בדעת ר' יוסי

תנן (כה.) האומר ... היא שלמים וולדה עולה הרי זה וולד שלמים דברי ר"מ, א"ר יוסי אם לכן נתכוין תחלה הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחת דבריו קיימין ואם משאמר הרי זה שלמים נמלך ואמר וולדה עולה הרי זה וולדה שלמים. וכן במשנה הבאה (כה:) תנן הרי זה תמורת עולה תמורת שלמים ... אמר רבי יוסי אם לכן מתכוין תחלה הואיל ואי אפשר וכו'. על המשנה הראשונה מקשה הגמ' על הסיפא דאם נמלך פשיטא ולדן שלמים, ע"כ, דהא א"א לשנות מקדושה לקדושה, ומתוך הגמ' לא נצרכה אלא שאמר בתוך כדי דיבור. לפי גירסתינו ממשיך הגמ' לפרש מהו דתימא תכ"ד כדיבור והאי עיוני הוא דקמעיינן, קמ"ל.

פשטות הגמ' היא כמו שפירש רע"ב על המשנה ורש"י על הגמ' שלא אמרינן תכ"ד בהקדש. וכך פסק הרמב"ם בה' מעה"ק פט"ו ה"א,¹ וכך כתב הסמ"ע (ס"ק יד) בפירוש דברי השו"ע (ח"ו"ס' רנה סע' ג) דכתב המקדיש כל נכסיו אינו נאמן לומר אחר שהקדיש חוב לפלוני עלי וכו' ע"פ פירוש הרמב"ם בפיהמ"ש שזה אפ' תכ"ד שלא אמרינן תכ"ד בהקדש.

אמנם יש כאן כמה קושיות. אחד הוא דהיה לגמ' לומר מהו דתימא תכ"ד כדיבור קמ"ל דלאו כדיבור. מהו הפירוש בהא דסד"א עיוני דקמעיינן. ועוד מקשה הש"ך (שם סק"ה) דמשמע בגמ' ב"ק (עג:) דלפי ר"י כן אמרינן תכ"ד כדיבור! בגמ' שם (עג.) מובא מח' ר"י וחכמים לגבי עדים שהעידו על גניבה וגם על טביחה ואח"כ הוזמו על הטביחה אם משלם הגנב תשלומי כפל והן משלמין תשלומי שלשה או שלפעמים אמרינן עדות

¹ וגם בה' תמורה פ"ב ה"ד לגבי תמורה.

שבטלה מקצתה בטלה כולה וגם העדות על הגניבה בטלה. בסוף מפרש הגמ' דפליגי בכת אחת שהעידו בזה אחר זה תכ"ד על הגניבה ועל הטביחה ופליגי אי אמרינן תכ"ד או לאו. ר"י סובר דאמרינן תכ"ד ולכן מקשה הגמ' דהא מבואר במשנה תמורה דר"י אומר דלא אמרינן תכ"ד כדיבור! תירץ הגמ' כי לית ליה לרבי כדי שאילת תלמיד לרב שלום עליך רבי ומורי דנפיש, כדי שאילת הרב לתלמיד שלום עליך אית ליה. יוצא שר"י סובר דאמרינן תכ"ד בשאילת רב לתלמיד. ברם יש ב' דעות בגמ' שבועות (לב). מהו השיעור של תכ"ד, אבל עכ"פ לכאורה יוצא מגמ' ב"ק דכן אמרינן תכ"ד כדיבור בהקדש. עוד קושיא הוא דאיתא בגמ' נדרים (פז). והילכתא תוך כדי דיבור כדיבור דמי חוץ ממגדף ועובד עבודת כוכבים ומקדש ומגרש (מא.), ולא ממעטינן הקדש. ואף דאיתא בגמ' ב"ב (קכט:) רק חוץ מע"ז ומקדש, אין לומר שכל זה לאו דווקא דהא פירשו הראשונים דמגדף בכלל ע"ז ומגרש בכלל מקדש.

ב. תירוצים של תוס'

המהלך הכי פשוט הוא של תוס' כאן. תוס' מכניסים הגמ' בב"ק לסוגי', וגם הכא השו"ט הוא דלא אמירנן תכ"ד שאילת תלמיד לרב אבל כדי שאילת רב לתלמיד כן אמרינן. לפ"ז אין קושיא מהגמ' נדרים, ולגבי לשון הגמ' כאן כתב המשל"מ (ה' מעה"ק פט"ו ה"א) דע"כ היה לתוס' גירסא אחרת, ובהגהות הגר"א (ב) מחק מילים אלו.

ג. שיטת הרמב"ם בענין חזרה תכ"ד

אבל מהו הביאור לפי הרמב"ם? כתב המשל"מ (שם) שלמד הרמב"ם שהגמ' בב"ק הוא שלא כהלכה דהא מסקנת הגמ' היא דתכ"ד הוא כדי שאילת רב לתלמיד, אבל סתימת הגמ' בנוזר (כא.), ובמכות (ו.), ואפשר גם בשבועות (לב).² היא שהשיעור הוא כדי שאילת תלמיד לרב, כמו שמעירים תוס' בגמ' בב"ק (עג:), וכך פסק הרמב"ם באותה סוגיא בה' עדות (פ"כ ה"ג).

² יש גורסים התם איכא דאמרי כדי שאילת רב לתלמיד.

ממילא א"א לתרץ קושית הגמ' כמו שתירץ התם, וע"כ התירוץ הוא דשאני הקדש, כמו שכתב הרמב"ם. לפ"ז גם אפשר לפרש הכא כפשוטו דלא אמרינן תכ"ד בהקדש.

הקצות החושן (ס' רנה סק"ב) אומר שהרמב"ם דחה הסוגיא בב"ק מפני הגמ' בפ"ק דנזיר. תנן (ט.) הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה בית שמאי אומרים נזיר. מפרש הגמ' דטעמא דב"ש הוא דכשאמר הריני נזיר חל הנזירות דכשאמר אח"כ חוץ מן הגרוגרות לאיתשולי הוא דקאתי אבל א"א לחזור בו כי ב"ש לטעמייהו דאין שאלה בהקדש וכיון דאין שאלה בהקדש אין שאלה בנזירות. מפרש הקצות ע"פ תוס' שם (ד"ה לאיתשולי) דכוונת הגמ' שרוצה לחזור מהנזירות כמו מי שנדר ומתחרט וחוזר בו דמהני חזרה להחשיב הנדר דמעיקרא כטעות ובטל, והתירוץ הוא דשאני הקדש דלא מהני חזרה והטעם הוא משום דהקדש בטעות. ב"ה שם חולקים אבל הם חולקים מטעם אחר שלא נחשב נזירות כלל משום שלא התנדב כדרך המתנדבים.³

הקצות מדייק מהרמב"ם בה' שבועות (פ"ב הי"ז) שהוא סובר כך שהרי כתב הרמב"ם וז"ל מי שנשבע והיה פיו ולבו שוין בשבועה ואחר שנאסר חזר בו מיד בתוך כדי דיבור, והוא כדי שיאמר תלמיד לרב שלום עליך רבי, ואמר אין זה שבועה ... הרי זה מותר ונעקרה השבועה שזה דומה לטועה, ע"כ. רואים מזה שהיסוד של חזרה תכ"ד הוא דנמצא שהדיבור הראשון היה טעות וכנ"ל, וא"כ מובן למה לפי הרמב"ם לא אמרינן הכי בהקדש.

בביאור למה אמרינן שטעה, כתב האבני נזר (אה"ע ס' קפו) דלא מסתבר שהאומר דבר יחזור בזמן כ"כ קצר כמו תכ"ד ולכן נאמן לומר שבתחילה היה טועה. עפ"ז הוא מפרש למה לא אמרינן הכי בגיטין וקידושין דלא מסתבר לומר שאדם בא לתת כסף קידושין ובאמת טעה ולא רצה לקדש את האשה, דהא אדם עושה בקידושין רק שישוּב הדעת, ולכן אמרינן שחזר בו.

³ הנהתיבות סק"ג מעיר דיותר טוב לומר כהמשל"מ, דלפי הקצות אין הכרע לפסוק כהגמ' נזיר ולא כהגמ' ב"ק, אבל לפי המשל"מ ידעינן דלא קיי"ל כהגמ' ב"ק.

אמנם השערי יושר (ש"ה פכ"ב) דחה ביאור זה, כי לדעתו היסוד של חזרה תכ"ד הוא דאין חלות בכל דבר עד תכ"ד, וא"כ הוי רק דיבור ואתי דיבור ומבטל דיבור, ורק בנדרים צריכים לטעמא דטעות משום שאין החלות תלוי בו אלא התורה עושה החלות.

בביאור הגמ' נדרים מצינו כמה תירוצים. הרדב"ז על הרמב"ם כתב שאפשר להגמ' הוא לאו דווקא, דהא אמר ר' יוחנן (עירובין כז.) אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ. בחק נתן כתב שמא הגמ' נדרים הוא כמ"ד תכ"ד הוא כדי שאילת רב לתלמיד כנ"ל, ואנן לא קי"ל הכי. השטמ"ק בנדרים כתב שבאמת הקדש הוא בכלל מקדש. כעין זה אפשר לומר שהטעם דלא אמרינן תכ"ד בד' דברים אלו שייך גם להקדש וא"כ באמת הוא בכלל, ונבאר בעז"ה למה נימא כך.

ד. שיטת הר"ן דחזרה תכ"ד היא תקנת חכמים

מהו באמת החילוק בין הקדש לשאר דברים אם לא אמרינן כהקצות? כדי להבין זה יש לעיין בביאור דין תכ"ד בדרך כלל. הראשונים (בתוכם הרמב"ן בב"ב קכט:) מביאים בשם ר"ת שחזרה תכ"ד היא תקנת חז"ל כדי שלא יפסיד התלמיד שעוסק במקח וממכר ברגע שעובר רבו וצריך להפסיק לתן לו שלום, ומשום כך תקנו שכל דבר שבתכ"ד נחשב כמו שאין הפסק. כעין זה מביא הרמב"ן (שם) בשם הרב אב ב"ד שמפני שתקנו חז"ל הקורא ק"ש שואל מפני היראה תקנו שתכ"ד לעולם לא נחשב הפסק. אמנם בע"ז מגדף גיטין וקידושין ביאר השטמ"ק (נדרים שם) בשם השיטה וז"ל דבאלו ארבעה לא רצו לתקן ולעקור דברי תורה שנראה להם שקלקול העולם הוא להעביר קדושין והקדשות ולבטל גרושין, ומגדף ועובד עבודה זרה עבירתם חמורה ולא רצו לפוטרו בחוזרו בתוך כדי דיבור.

הר"ן בנדרים (פז.) תמה עליו דהא מצינו דמהני חזרה תכ"ד לנדרים שהוא דין מדאורייתא (לכאורה למד זה מסתימת הגמ' שרק ד' דברים אלו אינם בכלל חזרה תכ"ד), וכמו שמבואר ברמב"ם הנ"ל לגבי חזרה משבועה. השטמ"ק בנדרים תירץ בשם השיטה שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה למיגדר מילתא, כדאיתא בגמ' יבמות (צ:). עכ"פ הר"ן עצמו אומר

שזה דין דאורייתא כי בכל דבר שאדם עושה דעתו שיכול לחזור בו תכ"ד, אבל בע"ז ומגדף גיטין וקידושין משום שהם חמורים אינו עושה אותם אלא בהסכמה גמורה ולכן אין בהם חזרה. גם לפי הרמב"ם הדין של חזרה תכ"ד תלוי בדעת כנ"ל, אבל האב"נ (שם) מעיר שיש חילוק בין ביאורו של הרמב"ם לביאורו של הר"ן דלפי הר"ן כוונתו מתחילה שמא יחזור בו ולפי הרמב"ם בתחילה כוונתו לא לחזור אלא דאם חוזר איגלאי מילתא למפרע שדיבורו הראשון היה בטעות. הנ"מ ביניהם היא דלפי הרמב"ם פשוט שדיבורו חל מיד אבל לפי הר"ן אפשר שכוונתו שכל דבר לא יחול עד שיעבור תכ"ד.⁴

ה. שני דינים

כתב הדברי יחזקאל (ס' כז) דבין לר"ן בין לר"ת קשה. לפי הר"ת קשה מהגמ' ב"ק הנ"ל שיש דין צירוף בעדות תכ"ד וזה דין מדאורייתא לגבי עדים זוממין, וא"כ איך מהני תקנה דרבנן לדין דאורייתא. לפי הר"ן אפשר לדחות דגם בעדות כוונתו דלא יחול עד לאחד כדי דיבור, אבל לפי הר"ן קשה מהגמ' נדרים (שם) דתניא מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וכמדומה שמת וקרע ואחר כך מת לא יצא ידי קריעה אמר ר' שמעון בן פזי ל"ש אלא שמת לאחר כדי דיבור אבל בתוך כדי דיבור כדיבור דמי, ע"כ. מבואר דיש דין תכ"ד אף דאינו שייך כלל לדעת וחלות.⁵

תירץ הדב"י דע"כ בין לר"ת בין לר"ן יש ב' דינים של תכ"ד. אחד הוא דין מדאורייתא דתכ"ד הוא שיעור צירוף שנחשב ב' דברים שנעשו תכ"ד כאילו נעשו בבת אחת, ואמר מו"ר הרב צבי סבלפסקי שליט"א דמסתמא זהו הלמ"ס. דין שני הוא דין חזרה ובזה נח' הר"ן ור"ת אם זה דין מדרבנן או דין מדאורייתא.⁶

⁴ באמת אפשר לומר דגם לפי הר"ן דיבורו חל מיד, ורק מתלי תלי באם יחזור בו ואם אינו חוזר נמצא למפרע דחל בתחילה. ע' באחיעזר (ח"ג סי' כה) שמסתפק בזה.

⁵ לפי הר"ת כתבו תוס' והרמב"ן בב"ב דאפשר לדחות דאחרי שתיקנו מפני תקנת השוק השוו מידותיהם שתמיד תכ"ד כדיבור.

⁶ באמת בסוף כתב הדב"י דגם לפי ר"ת למעשה יוצא שזה דין מדאורייתא דמשום שתיקנו כך חז"ל ממילא יש לכל אחד דעת שאולי יחזור תכ"ד כמו הר"ן.

ברם היד רמ"ה בב"ב (שם) אומר שיש רק דין אחד שכל דבר שנאמר או נעשה תכ"ד מדבר אחר נחשב כאלו נאמר או נעשה עם הראשון בבת אחת או תיכף לראשון בלא הפסק, וכנראה גם שייך לחזרה. גם הקצות (שם) סובר דמהני חזרה תכ"ד וביאר השער יושר (שם) שזהו משום שלפי הכלל של תכ"ד כל דבר לא חל עד אחר תכ"ד, ובזמן זה אתי דיבור ומבטל דיבור. בביאור למה לא מהני בע"ז מגדף גיטין וקידושין מפרש האב"נ (שם) דע"כ הקצות (ובפשטות גם הרמ"ה) סובר כהרשב"ם (שם) שהוא חומרא מדרבנן משום חומרא דע"ז ומשום לעז דממזרות אם אשה כזו תנשא לאחר בלא גט.

ע"כ לפי הר"ן ור"ת אף שיש דין צירוף תכ"ד זה לא מהני לחזרה, ומסתמא הביאור הוא שהיסוד של צירוף הוא שב' הדברים נחשבים כאילו נעשו בבת אחת ואם אותם הדברים סותרים זה את זה א"א לומר דשניהם נעשים בבת אחת וממילא אזלינן בתר הדבר הראשון.

ו. תכ"ד לגבי ברכות

אפשר שהרא"ש בברכות מסתפק בנקודה זו. הרא"ש (פ"א ס' יד) מפרש ע"פ הרי"ף דיש איבעיא דלא איפשיטא בגמ' (יב.). במי שלקח כוס של שכר בידו ובירך בורא פרי הגפן ותכ"ד סיים שהכל נהיה בדברו. למעשה כתב השו"ע (ס' רט ס' ב) דמספק נימא דיצא ואין לו לברך עוד שנ"ב. אולי הספק לפי הרא"ש הוא אי אמרינן כהיד רמ"ה דיש דין חזרה תכ"ד בדבר כזה אף דלא שייך הטעמים של הר"ן⁷ ושל ר"ת או לא.⁸ הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הערות במס' ברכות שם) מעיר שהרשב"א (שם) דוחה ביאורו של הרא"ש משום דלא מסתבר לומר דאפשר לתקן הברכה לאחר שכבר סיימה, וזהו כמו שאמרנו בדעת הר"ן ור"ת. הגריש"א מעיר דלכאורה יש ראייה דקיי"ל דמהני חזרה בזה מהא דנפסק בשו"ע (ס' תקפב סע' ב) דמהני חזרה תכ"ד כשאמר הקל הקדוש בטעות בעשי"ת. אמנם

⁷ אם לא אמרינן כנ"ל שלפי הר"ן תמיד כוונתו שכל דבר לא יחול מיד.

⁸ ברשימות שיעורים של הגריד"ס בברכות (שם) כתב לפרש הספק באופן אחר, ע"ש.

ראיתי בברכת אברהם בברכות דיש לחלק דגרע התם דחשב שמברך על יין ורצה לברך בפה"ג, משא"כ בהקל הקדוש שידע מה זה ורצה לברך כראוי אלא יצא מפיו באופן אחר (כמובן זה דלא הביאור האב"נ בדעת הקצות דלפי האב"נ כל חזרה תכ"ד הוא טעות).⁹

ז. דעת הרמב"ם לענין הקדש

נחזור לבאר למה לפי הרמב"ם אין חזרה תכ"ד בהקדש. המחנה אפרים (הלכות צדקה ס' ח) מפרש חזרה תכ"ד כמו ר"ת, ומשום חומרא דהקדש הניחו הדבר על הדין דאורייתא. לפ"ז היסוד של הע"ז ומקדש שייך גם להקדש וזהו בכלל הגמ' נדרים. הרדב"ז על הרמב"ם ה' מעה"ק (שם) מפרש הגמ' נדרים כמו הר"ן ואומר שהרמב"ם סובר שגם בהקדש אדם אינו מקדיש אא"כ יש לו הסכמה גמורה בדעתו.

תוס' במנחות (פא:) מתרצים דשאני הקדש משום דאמירה לגבוה כמסירתו להדיוט.¹⁰ תמה הקצות (שם) דהא מבואר בשו"ע (ח"מ ס' קצה סע' ז) דיש חזרה תכ"ד בקניני הדיוט כמו מסירה, שהרי כתב השו"ע לאחר שכתב שבקנין סודר יכול לחזור בו וז"ל בשאר דרכי הקני' אין שום אחד מהם יכול לחזור בו אחר כדי דיבור, ע"כ, דמשמע דבתכ"ד יכול לחזור.¹¹ משום קושיא זו אמר המחנה אפרים (שם) דע"כ תוס' סוברים כהראשונים דלא מהני חזרה בקנינים, שהוא באמת מח' ראשונים כמו שביאר הב"י בס' קצה, ולכן לדידן א"א לתרץ כך. מ"מ תירץ הקצות שבכל קנין יש מעשה קנין וגם דיבור כמו לך קני', וכדי שיחול הקנין צריך שניהם. ראינו שאמר הקצות שהיסוד של חזרה תכ"ד הוא שיכול לחזור מדיבורו הראשון, ולכן בקנין כשהוא חוזר הוא מבטל דיבורו הראשון וממילא יש רק מעשה קנין

⁹ הגריש"א כתב לחלק באופן אחר דשאני התם דהוא באמצע התפילה דחשבינן ליה כלא נשלם, משא"כ הכא, ע"כ, אבל לא הבנתי דבריו הקדושים.

¹⁰ בשער יושר (שם) כתב שהגמ' ב"ק סובר דיש חזרה תכ"ד משום דסובר הגמ' התם דלא אמרינן אמירה לגבוה וכו'.

¹¹ במלואי חותם לאבני מילואים ס' כז ס"ק ט אות 22 מובא דעות שחולקים בוה, אבל כך נראה שהוא דעת רוב הפוסקים.

דלא חל. אמנם בהקדש שהדיבור שלו נחשב כקנין הוי מעשה ואינו יכול לחזור ממעשה. הפשטות בדברי הקצות הוא כמו שפירש השער היושר, כנ"ל, וכך פירש הרב ימ"ב דזימיטרובסקי שליט"א (הע' 38).¹²

ברם שמעתי ביאור אחר מהרב צבי שכטר שליט"א ע"פ דברי הקצות באבני מילואים (ס' כז סע' ט) שהאריך עוד בזה והיינו שחזרה תכ"ד נאמר רק כשיש דעת קלושה, משא"כ בגיטין וקידושין דיש דעת אלימתא ולכן לא מהני חזרה. הרב שכטר ביאר שדין זה הוא המקור ליסוד של הגר"ח (ה' יבום וחליצה פ"ד הט"ז) שהטעם שצריכים עדי קיום בגיטין וקידושין הוא משום שצריכים דעת אלימתא. וכתב האבני מילואים דמהא דאמרינן אמירה לגבוהה כמסירה להדיוט אנו רואים שיש דעת אלימתא בדבריו ולכן לא מהני חזרה.¹³

הערתו לרב שכטר דלפי זה לא מבואר הטעם דלא מהני חזרה בע"ז ומגדף, דהא לא שייך היסוד הנ"ל. הרב שכטר תירץ ע"פ דברי רב אלחנן (ק"ש ב"ב תל). רב אלחנן תמה שם על הה"א דיש דין חזרה בע"ז ומגדף דמאי שנא אלו מכל איסורים שבתורה כגון חילול שבת דלא אמרינן שאפשר לחזור בו תכ"ד. תירץ רב אלחנן שמגדף וע"ז (לפחות לפי מה שפירשו תוס' שם שאמר אלי אתה) הם איסורים שבמחשבה משא"כ בשאר איסורים שיש מעשה איסור, ואף אם אין לו דעת מ"מ הוי מעשה איסור ורק הוי איסור בשוגג, וא"כ שייך להסתפק שמא מהני חזרה תכ"ד. רב אלחנן אינו מפרש מהו הקמ"ל אבל אמר הרב שכטר דבפשטות הביאור הוא דאף שהם איסורים שבמחשבה לא שייך חזרה באיסורים כלל.

¹² רב אלחנן בקוב"ש (ב"ב תל) ביאר באופן דומה וכתב דחזרה תכ"ד רק מהני בדעת ולא במעשה, והא דמהני חזרה בכל הקנינים הוא משום דעיקר הקנין נעשה ע"י מחשבה דגמר ומקני, עד שאמרו תוס' בכתובות דף קב דבמקום אנן סהדי דגמר ומקני א"צ מעשה קנין. העיר לי הרב מיכאל רוזנצווייג שליט"א שלא כ"כ פשוט בגמ' התם דאמרינן הכי, וע' ברמב"ם ה' מכירה פי"א הט"ו. עכ"פ עפ"ז מפרש רב אלחנן דשאני גיטין קידושין משום דצריכים מעשה ולא מהני חזרה למעשה קידושין, ולכאורה י"ל דשאני הקדש משום דנחשב מעשה ע"פ דין.

¹³ לשון האבני מילואים הוא בהקדש הדיבור גופיה אלים טובא דה"ל כמסירה לכן תו אינו בחזרה תכ"ד, ע"כ, ובאמת משמע קצת כנ"ל. אמנם לגבי גיטין וקידושין לא כ"כ ברור מהו הביאור, ע"ש.

ח. תכ"ד לגבי צדקה

מעיר הקצות שיש נ"מ לדינא מהיסוד הזה לגבי הלכות צדקה. נחלקו הראשונים אי אמרינן בנדרי צדקה אמירה לגבוה כמסירתו להדיוט והקנין חל מיד עם דיבורו. הקצות נקט בפשיטות דלא אמרינן הכי,¹⁴ ולכן אמר הקצות שהנודר לצדקה יכול לחזור תכ"ד. מאידך המחנה אפרים (שם) נקט בפשיטות להיפך ע"פ הטור ביו"ד (ס' רנח) דכתב דאמרינן אמירה לצדקה כמסירה להדיוט ולכן לא מהני חזרה תכ"ד, כמו כמביא הפ"ת (שם אות ז') בשם כמה פוסקים.

נ"ל דיש עוד נ"מ לגבי צדקה. איתא בגמ' שבת (קנ). פוסקים צדקה לעניים בשבת, ותמה הר"ן (סד. ברי"ף) דיש לאסור דתנן בביצה (לו:): אין מקדישין משום מקח וממכר. הר"ן מביא מר"ח שתירץ וז"ל שלא אסרו אלא להקדיש כלי ידוע משום דמחזי כמקח וממכר אבל לא אסור לחייב אדם עצמו לגבוה בדבורו, וכך הוא שיטת הט"ז (ס' שו סק"ב), וכתב המ"ב (ס"ק כז) דיש לחוש לזה. הבי"י (שם) מביא מהכל בו וז"ל דדוקא הקדש מזבח או דבדק הבית אסור שיוצא מרשותו לרשות גבוה ודומה למקח וממכר אבל עכשו שנודרין להקדשות ספר תורה או עטרה או שמן למאור וכיוצא בהם מותר, ע"כ. הט"ז (שם) מפרש שההיתר בזה הוא כמו ר"ח שאינו מיחד דבר, אבל המג"א (סק"ז) אומר שכוונתו להתיר נדרי צדקה לגמרי. במאירי בביצה (לז. ד"ה אעפ"י) כתב בטעם שאין איסור לנדור צדקה בשבת וז"ל שלא יצאה מרשותו שעד שלא באת לידי גבאי מותר לו לשנותה, ע"כ, ונראה דכוונתו דמשום דלא אמרינן אמירה לעני כמסירה להדיוט לא נחשב בכלל מקח וממכר. כתב המ"ב שהמנהג כהמג"א להתיר לגמרי, ולכאורה זה כמו הקצות ודלא כהמחנה אפרים.

הקרית ספר על הרמב"ם בה' מעה"ק אולי מפרש באופן אחר, וז"ל שאין חזרה בהקדש ואפילו תכ"ד כיון דסגי בגמר לכו ולא הוציא בשפתיו דככת' כל נדיב לב כדאמרי' והוי כד' דברים שאין בהם חזרה מגדף וע"ז ומקדש ומגרש. לא ברור מהו כוונתו. אפשר שכוונתו כמו שביאר הרב שכטר שמשום שכל חלות ההקדש תלוי בגמירת דעת שלו רואים מזה

¹⁴ ע' בסי' רצ סק"ג שמאריך בזה, ומראה שזהו שיטת הרמ"א בס' רנב סע' ב.

דצריכים דעת אלימתא ובעדת כזה א"א לחזור. אמנם בפשטות זה לא הביאור דהא אין זה שייך לע"ז ומגדף כמו דביארתי. לכן נראה דהביאור הוא כמו שכתב האמרי בינה (ה' תרומות ס' ז) דמשום שאינו צריך להוציא דבריו בפיו ואעפ"כ דבר, רואים מזה שיש לו דעת גמורה דאל"כ לא היה מדבר. ואי אמרינן כהר"ן ממילא אין מקום לחזרה תכ"ד, וזה אותו הביאור בטעם דלא מהני חזרה בע"ז מגדף מקדש ומגרש.

יוצא שיש לנו חמשה ביאורים שטעם החילוק בין הקדש לשאר דברים לגבי חזרה תכ"ד. א', ע"פ ר"ת שזה רק תקנה מדרבנן ובהקדש העמידו הדין על דין תורה. ב', ע"פ הר"ן הטעם לחזרה תכ"ד הוא שאין בדבריו הסכמה גמורה אבל בהקדש יש לו הסכמה גמורה. ג', ע"פ פשטות הקצות שחזרה תכ"ד הוא משום דתכ"ד עדיין לא חל דבריו ואתי דיבור ומבטל דיבור. ד', ע"פ ביאורו של הרב שכטר בקצות דמדאמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט רואים שיש בזה דעת אלימתא ובעדת אלימתא לא מהני חזרה. ה' ע"פ ביאורו של הקצות ע"פ הגמ' נזיר דחזרה תכ"ד מהני מדין טעות ואין טעות בהקדש.

ט. ביאור השו"ט בסוגי'

מהו הביאור בה"א בגמ' תמורה דמהו תימא עיוני הוא דקמעיין? המשל"מ על הרמב"ם (שם) מציין לגמ' ב"ב (קמח:). איתא התם שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים רואין אם במחלק, מת קנו כולן עמד חוזר ככולן, אם בנמלך, מת קנו כולן עמד אינו חוזר אלא באחרון, ודלמא עיוני קא מעיין והדר יתיב, סתמיה דשכיב מרע מידק דייק והדר יהיב, ע"כ. ביאור הגמ' הוא שבשכיב מרע שמחלק נכסיו יש לעיין בדבריו אם כוונתו לתת כל נכסיו ולחלק לכל אחד ואחד או שכשאומר החילוק השני חוזר מדיבורו הראשון, ויש נ"מ בדיני שכ"מ התם. מפרש הרשב"ם שאם מפסיק בין חילוק לחילוק אנו יודעים שכוונתו לחזור בו, ומשמע שאם אינו מפסיק אנו יודעים שכוונתו לחלק. על הצד שהוא מפסיק מקשה הגמ' שמא באמת אינו חוזר והא דמפסיק הוא כדי לעיין ולחשוב על מה שרוצה לעשות עכשו, ומתרץ הגמ' דשכיב מרע מידק דייק והדר יהיב.

מפרש המשל"מ דבסוגי' יש אותו שו"ט. איתא במשנה לגבי מקדיש שאנו רואים אם כוונתו שיהיה הקרבן חצי עולה וחצי שלמים ושיחולו בבת אחת או אם כוונתו לחזור בו. ע"פ הרשב"ם לכאורה החילוק הוא

אם מפסיק בדיבורו. פשוט דלא מהני חזרה כאן, אבל על הצד שהוא מפסיק מקשה הגמ' שמא באמת כוונתו שיחולו שניהם והא דהפסיק הוא כדי לחשוב על מה שרוצה לעשות. קמ"ל דהמקדיש מידק דייק ואם מפסיק זהו משום שחוזר. המשל"מ תמה דהיה לגמ' לומר שהחידוש בנמלך הוא דלא מהני חזרה תכ"ד, אבל כנראה זה היה פשוט לגמ'.

לפי הקצות מובן ההשואה כי מסתבר להשוות הקדש למתנת שכיב מרע משום דגם בשכיב מרע חל הקנין בלי מעשה, דדברי שכיב מרע ככתובים ומסורים דמי, ואף זה דין מדרבנן אפשר שכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון ולא מהני חזרה בזה כמו דלא מהני בהקדש. לפי הר"ן אפשר לומר שמשום שע"פ דבריו קיים החלות נקטינן דמדבר בהסכמה גמורה. לפי ר"ת והמחנה אפרים זה יותר קשה להבין, אבל אולי י"ל דגם בזה לא רצו שהכל יהיה הפקר ולכן הם אמרו והם אמרו לא תקנו בזה חזרה תכ"ד.

י. תירוץ חדש לסתירה מב"ק

ע"פ כל זה אפשר שיש תירוץ אחר לגמ' בב"ק. הנחת הרשב"ם הנ"ל הוא דאם בא לפרש דבריו לפעמים מהני מה שאומר אחר הדיבור הראשון אף אם יש הפסק, דהא לפי ביאורו רק שאני שכ"מ דמידק דייק. מעיר המשל"מ דאפ' בדבר אחר דאפשר לומר עיוני קא מעיין ע"כ זה לא מהני אם שוהה יותר מכ"ד דאל"כ אין לדבר סוף, וכך כתבו תוס' בב"ק (שם ד"ה ונמלך). כתב הכס"מ (ה' אשות פ"ו ה"ד) דאף שבקידושין אין חזרה תכ"ד מ"מ אם בא לפרש דבריו בתכ"ד מהני. לכאורה הביאור הוא דמהני היסוד של צירוף לכ"ע כי הכל יכול לחול בבת אחת.

מה שכתב המשל"מ בביאור הגמ' הוא חידוש, דהא פשטות המשנה בחילוק בין אם נחשב כשנתכוין בתחילה שיהיה הקרבן חציו עולה וחציו שלמים או אמרינן דנמלך הוא רק בכוונה, ואז נימא דאף אם נתכוין בתחילה שיהיה עולה ושלמים מ"מ אם מפסיק בזה יותר מכ"ד לא מהני, כמו שכתבו תוס' בב"ק. ממילא א"א לפרש הגמ' כהמשל"מ, דיוצא מהמשל"מ שרק יכול לפרש דבריו אם אומר בלי הפסק, כש"כ הרשב"ם בב"ב. ע"כ צריכים לומר אף בדעת הרמב"ם שזו גירסא משובשת כש"כ הגהות הגר"א, ויכול לפרש דבריו בתכ"ד אפ' בהקדש, כמו שכתב המחנה אפרים (ה' צדקה ס' ט) ע"פ הכס"מ הנ"ל.

כתב הפנ"י בב"ק וגם המחנה אפרים (שם ס' ח) שבאמת כל הסוגיא בב"ק הוא רק לגבי פירוש דבריו, דבזה מקשה הגמ' למה יש דין תכ"ד לפי ר' יוסי בעדות ולא כדי לפרש דבריו לגבי הקדש, ומתרץ הגמ' דבזה יש חילוק בין תכ"ד גדול לתכ"ד קטן. יוצא שאין שייכות בזה לדין של חזרה תכ"ד, והיה פשוט לגמ' בב"ק דאין חזרה בהקדש כמו מסקנת הגמ' בתמורה, והכל כפתור ופרח.